

Internationella feminister – för hundra år sedan. Om polska Marya Chéliga-Loéwy, finska Alexandra Gripenberg och franska Marie Bonneviel

Lunchföreläsning för jämställdhetsenheten vid Stockholms universitet den 26 september 2006

Boken *Feminism, familj och medborgarskap. Debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor, 1889-1919*, har äntligen kommit ut. Jag började söka material till den för tjugo år sedan.

Själv är jag en överlevande från den andra vågens kvinnorörelse. Boken handlar om något av det som hände under kvinnorörelsens första våg när kvinnor började organisera sig för att driva sina egna intressen. Men det finns också män och deras kongresser med i boken.

De internationella kongressernas protokoll – inte sällan tryckta men ändå sällsynta - har jag jagat fram på arkiv och bibliotek på många håll i Europa och USA.

Varför skrev jag boken? En fråga att ställa till varje historiker? Min undran från början var nog: **varför** utför kvinnor så ofta andra typer av arbeten än män? Varför finns det en genusarbetsdelning? Som ni vet har många forskare länge kunnat visa att kvinnors och mäns arbetsuppgifter inte har varit likadant fördelade efter kön i alla tider och på alla platser. De har förändrats kraftigt under de senaste två hundra åren men kan också skifta från land till land (t ex Filmredigerare/filmklippare = kvinnor i Tyskland och män i USA då på 1960-talet. Med videotekniken blir det hurdå?)

Vi ser att en genusarbetsdelning finns kvar med ibland förvånande styrka – samtidigt som den kan skifta från land till land. Universiteten är ett av många exempel, där utbildning och kompetens inte tycks räcka till för att rucka på äldre strukturer. Den utsätts för social konstruktion på ett påtagligt sätt.

Ger min bok svar på frågan **varför en genusarbetsdelning**? Nej det kan jag inte påstå. Den visar **hur** det kan gå till när skillnader mellan villkoren för kvinnor och män när det gäller att bestämma över sina egna

inkomstmöjligheter INFÖRS, infördes, mitt i en period då kvinnor alltmer tog plats som lönearbetare och allt oftare krävde förändrade villkor. Jag tror inte heller att man riktigt kan komma fram till ett enkelt generellt svar på frågan om varför kvinnor och män gör olika saker men det går att historiskt undersöka HUR några av de processer ser ut som bibehåller eller fördjupar skillnaderna.

Studien handlar om **hur** ett förbud för kvinnor att arbeta på natten internationaliseras. Nattarbetsförbudet för enbart kvinnor blev en konvention inom internationell arbetsrätt (inom ILO – International Labour Organisation), som sedan spreds och som varit gällande under hela 1900-talet.

HUR frågar jag mig, hur gick det till när en social norm, nationella lagar och till och en sådan förbjudande internationell konvention blev etablerad, som skulle bidra till att upprätthålla skillnader på arbetsmarknaden mellan kvinnor och män under 1900-talet.

Då för precis hundra år sedan -- 1906 -- när denna internationella restriktion INFÖRDES, sågs den av många som en lösning på ett problem. Problemet -- som det uppfattades -- var att kvinnor i ökande mängd lönearbetade utanför sina hem. De tjänade sina egna pengar och ökade sin rörlighet utanför hemmet och sin förmåga att försörja sig själva. Kvinnors lönearbete ansågs vara ett större problem än att män lönearbetade på liknande vis. Kvinnors lönearbete ansågs vara ett stort samhällsproblem.

Kvinnor hörde till familjen och hemmet. Där var deras plats. Det fanns krafter -- t ex bland fackligt organiserade katoliker -- som helst såg ett totalt förbud för kvinnor att arbeta utanför hemmet. Åtminstone om de var gifta. Unga kvinnor var inte heller så välsedda som arbetare i fabriker: de kunde bli moraliskt skadade, dels av miljön och dels av att de vände sig vid att försörja sig själva och på det viset utvecklade ovanor, som att köpa en hatt istället för att nöja sig med huckle.

Andra var mer måttfulla i sina krav på restriktioner för kvinnor -- men ville ändå att kvinnor skulle "beskyddas" eftersom de var så svaga på att organisera sig och ta till vara sina egna intressen. Och de behövdes hemma för de hade särskilda plikter i hemmet. (vilka de plikterna var just under natten kan man ju fundera över)

Vissa av kongresser i boken drev fram den internationella konventionen om ett nattarbetsförbud. Det var veritabla lobbygrupper som arbetade både nationellt och internationellt. Deras linje som vann och genom den kan man säga att det återskapades/befästes en ideell transnationell kvinnokaraktär, som blev accepterad över i stort sett hela den europeiska kontinenten. I den hörde kvinnan till familjen i första hand och att bli mor var varje kvinnas främsta uppgift i samhället.

Men det fanns parallellt ett välformulerat och genomtänkt motstånd på andra internationella kongresser. Det fanns kvinnor som motsatte sig att kvinnor fick sämre konkurrensmöjligheter och blev särbehandlade. Det var inte alla kvinnor som var emot förbudet, inte alls, men motståndet till särbehandlingen fanns främst bland kvinnor och kom till uttryck på deras kongresser!

De kvinnor som jag idag tänkte presentera för er var motståndare till internationaliseringen av ett nattarbetsförbud för kvinnor. Hur de agerade och tänkte i frågan om kvinnors jämlikhet med män på arbetsmarknaden ger en bild av vad som var möjligt att säga redan för 100 år sedan och hur svårt det var – och fortfarande är – att få radikala tankar accepterade och omsatta till verklighet.

MEN och det MENET är viktigt – om ingen uttalar och argumenterar för det radikala och förnyande, om ingen alls ens kan tänka sig det – då kan det ju heller aldrig bli förverkligat – då finns det inte ens tänkbart. Alltså – Först en vision och därefter – kan kanske – en verklig politik för dess förverkligande föras.

Kanske skulle man kunna jämföra med dagens debatter och då skulle det kanske vara lämpligt att jämföra med kravet på 6 timmars arbetsdag. (För hundra år sedan var det kravet på 8 timmars arbetsdag för alla som verkade vara en omöjlighet. Det kravet gick igenom efter första världskriget.) En annan jämförelse skulle kunna vara kravet på en individuell föräldraförsäkring: -- där har vi inte kommit långt och motståndet är kompakt. Det motståndet kan vara närmare som jämförelse om vi betraktar det motstånd som mötte kvinnor som var emot ett nattarbetsförbud för hundra år sedan.

Det har varken funnits en enad kvinnorörelse för 6 timmars arbetsdag eller för en individuell föräldraförsäkring, precis som det inte fanns

någon enighet bland kvinnor om att motarbeta nattarbetsförbudet. Tvärtom: kvinnor var totalt oeniga om det lämpliga eller olämpliga med en särskild lagstiftning för kvinnor på arbetsmarknaden. Dessa skillnader – som **inte** gick att placera utefter en höger – vänsterskala politiskt – var skarpa. Och politik går att ändra. Även om Sverige införde ett nattarbetsförbud för bara kvinnor i början av 1900-talet så ratificerade vi inte längre den ILO-konventionen efter 1962. Hade inte motståndet hela tiden funnits levande i argument och skrifter, hade det aldrig formulerats innan konventionen antogs 1906 och sen igen 1919, då hade nattarbetsförbudet med all sannolikhet funnits kvar idag. Det som inte ifrågasätts förändras inte.

Idag ska jag bara presentera några av kvinnoaktivisterna för en jämlikhet på arbetsmarknaden, de som kallade sig själva för feminister. Först ska jag berätta hur de oftast såg på nattarbetsförbudet, reglering av arbetsmarknaden och internationalisering. Det fanns egentligen två motståndslinjer. Den ena var emot alla ingrepp på arbetsmarknaden och ville ha en fullständigt regelfri, så kallat "fri" arbetsmarknad. Den verkar ha varit vanligast bland kvinnor i den anglosaxiska världen där skillnaden tycks ha gått mellan dem som inte alls ville ha någon reglering och de som ville ha arbetarskydd bara för kvinnor.

Så såg inte den vanligaste uppdelningen bland kvinnor ut på den europeiska kontinenten och i Skandinavien. Många av dem var både socialister och feminister. **För det första** ville dessa kvinnor där inte ha några SÄRlagar för kvinnor på arbetsmarknaden d v s inget **särskilt** nattarbetsförbud för kvinnor. En sådan kallade de ibland för en "slavlag" och liknande. Men **För det andra** ville de ha ett internationellt arbetsrättsligt skydd **för både män och kvinnor. De var positiva till arbetsrätt och till dess internationalisering men inte om den segregerade kvinnor från män**

De kvinnor jag ska presentera är alla aktivister i min bok men här får ni veta något mer om dem än vad som har fått plats i boken.

Först om Marya Chéliga-Loévy (1853-1927). Hon finns på 10 olika ställen i min bok. Hon var polska, och hade kommit till Paris som flykting i exil. Hon hade varit alltför radikal i sitt hemland som författare och dramatiker, och hade utsatts för förföljelse. Till Paris kom hon i början av 1880-talet, nästan 30

är gammal och då hade hon skrivit romaner och dramer sedan hon var 16 år. Hon fanns översatt bland annat till ungerska. Hon lämnade sitt land, bytte språk och blev en betydande kvinnoaktivist i sitt nya hemland Frankrike.

Marya Chéliga-Loévy beskriver själv hur hon och en skandinaviska, troligen finskan Alli Trygg, vid kvinnokongressen i Paris år 1889 beslöt att grunda *l'Union universelle des Femmes*. Den förening höll flera årsmöten och var verksam fram till 1892, då en ny kvinnokongress hölls i Paris. Unionen hade internationella kontakter främst med nordeuropa: Finland, Sverige (Fredrika Bremer förbundet), Island, Danmark och den verkade för en internationalisering av kvinnorörelsen.

Den universella Unionen ville absolut inte ha särdrag för kvinnor: det tillhörde en av dess tre grundprinciper. Unionen gav ut tidskriften *Bulletin de l'Union universelle des Femmes. Revue mensuelle*. Det var i den som Marya Chéliga-Loévy lanserade ordet feminist år 1890. Ordet feminism hade då – år 1890 - under några decennier använts som medicinsk term och som skällsord, för normöverskridande kvinnor eller män.

Chéliga- Loévy använde *feminist* positivt i en artikel om hur nattarbetsförbud för kvinnor diskuterades i den franska nationalförsamlingen. Ännu var förbudet inte infört. Det blev det två år senare. Artikeln var kritiskt och ville försöka hindra en lagstiftning. Chéliga- Loévy framhöll att politiskt obundna feminister låg bakom kritiken.

Vi vill inte anklaga eller utpeka någon särskild person. Men vi vill säga att även om vi har stött någon politiker tidigare, kommer vi att upphöra med det stödet så snart som denne försämrar för Kvinnan genom att stödja den lag, som har blivit kallad för en *skyddslag*. Denna lag kommer nämligen att ta ifrån Kvinnan hennes möjlighet att tjäna sitt bröd och kasta ut henne från hennes arbetsplats och det enbart för att hon inte ska konkurrera med män. **Ännu en gång vill vi slå fast att vi inte tillhör något politiskt parti. Vi är helt enkelt oberoende feminister. Mer än en gång har historien lärt oss, att vi efter att ha utnyttjats för att aktivt befrämja en sak, efter att ivrigt ha arbetat för denna sak, så har vi kvinnor skuffats tillbaka av de segrande politikerna till vår gamla plats som underordnade. Vi måste ta lärdom av dessa hårda erfarenheter och lära oss fokusera våra kvinnliga och feministiska krafter på ett enda mål: att förbättra Kvinnans förhållanden.** Det är bara på detta enda som vi kommer att sätta in våra gemensamma ansträngningar och aktioner.

Dessa feminister såg sig som politiskt självständiga, fria från mäns politiska grupperingar. De hade en egen historiesyn och en egen tolkning av

avsikterna med nattarbetsförbudet: feminister ansåg att män ville införa en särslag för att minska konkurrensen från kvinnor på arbetsmarknaden och hålla kvar dem i ett ekonomiskt beroende. De ansåg att politiker vid tidigare tillfällen – och här syftar de säkert på kvinnors stöd för den Tredje republiken i de orostider som inte låg långt borta – lovat kvinnor sådant de aldrig infriat. **De som kallades sig för feminister ansåg att ekonomisk självständighet var avgörande för kvinnors emancipation. Och de reste krav på att behandlas som jämlikar av män. Det kravet negligerades när ett nattförbud för kvinnor infördes i Frankrike 1892.**

Dessa feministers stämmor höjdes i en tid som av några forskare beskrivits som en tid då "relationell feminism" och moderlighetsdiskurser var förhärskande bland Europas kvinnosakskvinnor. Visserligen var uppfattningen att kvinnors natur och psyke var annorlunda mäns vanlig dem som kallade sig själva för feminister. **Däremot** ansåg de inte att det borde leda till en annorlunda behandling av dem som medborgare. **Feminister såg inte något problem med att uppfatta sig som annorlunda män och samtidigt hävda sin rätt till jämlikhet inför lagen. Det var aldrig likhet de hävdade utan jämlikhet!**

I min bok använder jag ordet "feminist" bara för dem som själva kallade sig så eller arbetade efter dessa franska feministers jämlikhetssträvanden. Någon särskilt "relationell feminism" kan jag inte se att det handlade om. Många av dessa tidiga feminister kom att ansluta sig till socialismen, till sin egen definition av socialismen, i vilken de satte **jämlikheten** högt och då självklart en jämlikhet mellan könen.

Marya Chéliga var själv aktiv socialist. Hon deltog som en av 130 grundare när le Syndicat des journalistes socialistes/journalisternas socialistiska fackförening, bildades 1893, tillsammans med bl a Argyriades (red för La Question Sociale), Georges Diamandy, Jules Guedes, Jean Jaurès, Paul Lafargue med hustru Laura Marx, René Viviani, Alexandre Millerand samt Marya Cheliga-Loévy, Léonie Rouzade, Paule Minck, Aline Valette, (La Question Sociale 15/9 1893); hon blev invald i dess styrelse tillsammans med bl a Paul Lafargue, Georges Diamandy, Léonie Rouzade and René Viviani.

Hon var aktiv i flera socialistiska manifestationer. Som journalist verkade hon även internationellt Så t ex var hon en framträdande person vid den

internationella journalistkongressen i Budapest i juni 1896. *Dagens Nyheter*s korrespondent signaturen "Congressman" skrev i *DN* 27/6 1896 om henne:

"M:me Chéliga ... trots den ganska stora näsan och missklädande lorgnetten /ger/... vid närmare påseende och i synnerhet när man talar vid henne det intrycket att hon egentligen ej ser illa ut. Hon var den enda av kongressens ganska många qvinliga deltagare som uppträdde och talade under förhandlingarna, och det gjorde hon som en hel karl, och under stor och anmärkningsvärd uppmärksamhet. Totalintryck: energisk qvinnosaksqvinna. Hennes man, som följde henne troget i spåren, såg ut som en judisk rabbin och som -- hennes man."

Marya Chéliga- Loévy uppträdde också på en feministisk kongress i Bryssel 1897. Där sa hon att hon tyckte att de manliga arbetskamraterna inte var solidariska när de lät inskränka "arbetets frihet" för kvinnor genom ett nattarbetsförbud. Men som lojal socialist betonade hon inte mer motsättningarna mellan män och kvinnor inom arbetarklassen utan uppehöll sig vid hur arbetsgivare och förmän utnyttjade kvinnor som arbetskraft. Hon lyfte fram det sexuella förtrycket i arbetslivet tillsammans med det ekonomiska och menade att de hängde ihop. Chéliga ville se feminister som klasslösa och hoppades att ett samarbete mellan kvinnor från alla klasser skulle göra slut på det förtryck som män utsatte kvinnor för. Hon kunde till och med tänka sig **ett feministiskt parti**.

Men ändå --- hon bedömde kvinnor efter deras klasstillhörighet; arbetarklassens kvinnor var offer för förtryck medan andra kvinnor hade kraft att handla. Som socialist talade hon i termer av klassförtryck. Och hon hoppades på överklasskvinnor som organisatörer av kvinnor från underklassen. Hennes vision om ett ledande avant-garde av kvinnor låg förresten inte alls långt från det som höll på att förverkligas av män inom socialismen, där män från medelklass och överklass solidariserade sig med arbetarklassen och i många fall blev dess ledare.

Men Marya Chéliga syn på feminismen och arbetarklassens kvinnor var inte bara en vision om att leda uppifrån. Den feministiska rörelsen (eller partiet!) skulle hämta ny styrka genom sitt engagemang för kvinnor i arbetarklassen. Utan en förankring hos breda skaror av arbetande kvinnor skulle feminismen inte ha någon framtid annat än som en exklusiv överklassideologi. I

mycket kan hennes tal ses som ett försök att applicera socialismens tankevärld på kvinnors underordning. Liksom arbetare borde förena sig, borde alla kvinnor förena sig. Det var inte lätt att få ihop socialismen med feminismen och dessa svårigheter både tankemässigt och i praktiken går igenom debatterna mellan kvinnor i min bok – ja i de debatterna som män förde också ibland.

(En period en feministisk teater – Eva Karin Josefson, svensk litteraturhistoriker och lingvist har skrivit en artikel i en fransk tidskrift som jag inte har kunnat hitta ännu – där får man säkert veta ännu mer om Marya Chéliga-Loévy. Hon förestod en kortare tid en feministisk teatergrupp)

År 1900 beskrev den f d svenska utrikeskorrespondenten i Paris Hilda Sachs Marya Chéliga-Loévy på följande sätt i sin artikel "Kvinnokongressen i Paris" för *Idun* 430f: "En av de förnämsta vältalarna var utom all fråga m:me Marya Chéliga-Loévy (bör vara felstavning av Loévy), polska till födseln, men sedan länge bosatt i Paris, en skriftställarinna, som författat romaner och skådespel, gifvit ut en kvinnoakstidning, arbetat som journalist och är sekreterare i `Den allmänna kvinnoföreningen för världsfred`. Marya Chéliga är en af dem, hvilkas personlighet verkar ännu mer än det de producera. Det är omöjligt att tala med henne, utan att genast märka, att man har framför sig en hög intellektualitet och på samma gång ett för allt lidande ömmande hjärta. En oändlig mjukhet och behag som kvinna, en orubblig klarhet och konsekvens i tanken, se där – i en oefterhärmlig sammansättning – hemligheten i Marya Chéligas charme."

M C-L skulle också senare i sitt liv försöka strukturera det internationella samarbetet utifrån sin förståelse, när hon organiserade en "Congrès permanent du féminisme international", som ordnade möten för utländska feminister på besök eller genomresa. Hon försökte inspirera till liknande grupper i andra länder.

Marya Chéliga- Loévy var inte ensam. Det fanns andra som hade liknande idéer, som uppträdde och hävdade dem och som stödde varandra. De internationella kongresserna kunde vara sådana platser där man inspirerade varandra men också där skillnaderna kom fram mycket tydligt!

Alexandra Gripenberg (1857-1913) från Helsingfors var en annan av de stora internationella feministerna under den första vågens kvinnorörelse. Hon var ungefär jämnårig med Marya Chéliga- Loévy. Jag vet inte om de egentligen talade med varandra eller ens möttes. Gripenberg var inte socialist, snarast liberalt borgerlig. Men de hade samma uppfattning om nattarbetsförbudet och båda försvarade de kvinnors jämlikhet på arbetsmarknaden offentligt vid kongresser. Båda hade också börjat sina liv som skönlitterära författare men övergivit det för aktivism för kvinnosaken.

Gripenberg hade övergett romanskrivandet när hon tog ställning för finskan i den s k språkstriden i Finland. Hon blev s k fennoman och tyckte därför att finsk litteratur skulle skrivas på finska. Hon inte tillräckligt bra på finska för att göra det. Som ung och föräldralös hade hon arbetat som sekreterare hos Zacharias Topelius och bott i hans familj.

Hon studerade senare språk i England och vistades ett halvår i USA 1888. Det skrev hon en bok om det. 1888 blev hon ordförande för en kvinnoförening den finskspråkiga Suomen naisyhdistys (sv. Finsk kvinnoförening), bildad 1884. Hon gjorde föreläsningsturnéer både inom Finland och i utlandet. Hennes goda vän svenskan Maria Cederschiöld# menade att "som vältalare stod hon nog främst bland nordens kvinnliga talare" (citatet ur nekrolog i *Hertha* nr 2 1914). Hon gav ut tidskriften *Koti ja Yhteiskunta* (sv. Hemmet och samhället) under 22 år. Hon kom på kant med den finlands-svenska kvinnoföreningen Kvinnoförbundet Unionen.

Alexandra Gripenberg reste mycket och samlade material till sitt livsverk *Reformarbetet till förbättrandet af kvinnans ställning*. Vol 1-3, Helsingfors: Otava, 1893-1903. Hon tyckte illa om Ellen Key och hennes attacker på kvinnorörelsen, som Key framförde i föredrag som sedan trycktes. Gripenberg tyckte att kvinnor visst passade på s k manliga arbetsområden. Gripenberg angrep Ellen Key offentligt i slutet av 1890-talet för detta.

Alexandra Gripenberg var ganska ung – hon var då 31 år gammal – då hon kom över till en kvinnokongress i Washington 1888. Den kongressen blev avstampet för International Council of Women, en bred internationell organisation för kvinnor. Hon fick bra kontakt med den äldre generationen nordamerikanska aktivister främst med Elizabeth Cady Stanton men också med Susan B Anthony. År 1899 vid en kongress i London var det nästan att

Gripenberg blev vald till ordförande för International Council of Women men så blev det inte, faktiskt till hennes egen lättnad, kan man läsa i det brev som hon lämnat efter sig. Hennes brev beskriver drastiskt och med humor flera av de kvinnokongresser som hon besökte. Jag har använt några av hennes beskrivningar i min bok. Men det finns många som liksom inte platsade.

Genom dem kan man förstå hur det sociala livet omkring kongressen i London var gestaltat. Gripenberg var ganska fattig och använde de pengar hon ärvt till att resa och skriva sitt verk om kvinnorörelsen i Europa. I London blev hon inkvarterad under kongressen som gäst i en mycket rik familj, eftersom hon var en av de mest prominenta inom International Council of Women. Där fick hon en egen tjänsteflicka som hjälpte henne att klä sig och tog hand om hennes klädvård. Gripenberg var något förlägen över detta men också småförtjust. Själva hade hon bara en enda enkel klänning i svart siden under hela kongressen, som varade i nästan två veckor - mitt under sommaren. Hon bytte halskrås, som tjänsteflickan tvättade och strök åt henne. Inte undra på att hon klagade över att hon måste lukta "menska" vid slutet av kongressen. Hon blev inbjuden till många middagar och hon fick inbjudningar att vistas på slott och herrgårdar efter kongressen. Men bara att vistas i London och behöva ta droska från det ena stället till det andra och ge dricks, var ekonomiskt svårt för henne och hon for hem snart efter kongressen.

På själva kongressen gjorde hon många framträdanden och det mest lyckade tyckte hon själv var när hon fick diskutera nattarbetsförbudet med Beatrice Webb, som försvarade det. Andra – se min bok – var också förtjusta i hennes tal den gången

. CITATET UR BOKEN OM HUR HON SÅG PÅ NATTARBETSFÖRBUDET.

Hon skrev i brev hem till "vännerna och djuren" om debatten: "Det var en duktigt stor lokal och hon (Beatrice Webb alltså) lyckades ilska upp mig och för mig går det alltid bäst när jag är lite arg och i en stor lokal. Efter min andra mening brast en riktig åska av applåder löst och under en förtjust stämning, oupphörligen afbruten af applåder, fortsatte jag."

I sina första meningar talade hon om att restriktioner stod i motsats till en av de viktigaste principerna i vår tid : rätten för individen att bestämma över sig själv.

Gripenberg var oklar beträffande frågan om arbetsrättslig lagstiftning skulle vara positiv, det vill säga om den borde omfatta alla eller om arbetsmarknaden skulle vara fri från regler. Hon var en brinnande Finlandspatriot och valdes in i lantdagen när den öppnades för kvinnor år 1906.

Harriot Stanton Blatch (1856-1940), dotter till Elizabeth Cady Stanton var gift i England och verkade där bl a inom The Fabian Society, en socialistisk grupp. Om henne vill jag bara hänvisa till Ellen Carol DuBois, *Harriot Stanton Blatch and the Winning of Woman Suffrage*. New Haven and London: Yale U P, 1997.

Franska **Marie Bonneval** (1841 – 1918) var lärarinna, journalist och feminist. MB kom från enkla förhållanden och blev tidigt socialistisk fritänkare. Fadern var smed. "Une des premières socialistes de France" kallas hon i det biografiska verket om franska socialister av Compère-Morel (1924). Som lärarinna började hon undervisa i Lyon, där hon deltog i arbetarrörelsen när den återformerades efter Pariskommunens fall. 1872 var hon med och bildade le Syndicat de l'enseignement, ett fackligt förbund för lärare. Hon organiserade konfessionslös undervisning i Lyon och förbjöds därför att utöva läraryrket i hela Frankrike. 1872 gick hon på grund av yrkesförbudet i exil och undervisade i flera år franska i Istanbul, Turkiet.

Tillbaka i Paris år 1877 förberedde Bonneval tillsammans med bl a socialistledaren Jules Guesde en internationell socialistisk arbetarkongress i Paris som de planerade skulle hållas år 1878. För sin plan blev de båda åtalade, men åtalet fick inga följder eftersom det politiska landskapet förändrades. Tillsammans med Mme Paulin, startade hon l'Ecole professionnelle de la rue Ganneron, som blev statlig efter skolreformen 1880-82. Hon tillhörde lärarförbundet -. sedan 1884 accepterat och registrerat vid La Bourse du Travail -. och var dess delegerade vid flera fackliga kongresser.

Som aktiv socialist deltog Bonneval i de nationella socialistkongresserna i Paris 1900, Lyon 1901 och Tours 1902. 1900-1902 var hon verksam i reformistiskt socialistiska grupper som stödde Jean Jaurès. År 1902 deltog hon i utformandet av det franska socialistiska partiprogrammet, som stödde kvinnors civila, politiska och sociala emancipation.

Hon rörde sig samtidigt och ofta i feministiska kretsar i Paris. (19 ggr har jag anledning att nämna henne i min bok. Hon är helt klart en av hjältinnorna där) Hon var aktiv på kvinnokongresser i Paris, t ex de socialistiskt feministiska kongresserna 1892 och 1896. Och i Paris höll hon salong -- fast det låter pretentiöst -- en gång i veckan. Varje måndag höll hon öppet hus för meningsfränder och vänner i sin våning vid avenue de Clichy. Hon lär ha gått under smeknamnet "La Citoyenne"/medborgerskan, vilket för tankarna till den franska revolutionen.

År 1897 hölls en ganska märklig facklig internationell kongress i Zürich: Den internationella arbetarskyddskongressen (Der Internationale Kongress für Arbeiterschutz/The International Congress for Protective Labor-Legislation). Den samlade en blandning av anhängare till Andra socialistiska internationalen, katolska socialt reformistiska fackföreningar och var samtidigt en allmän kongress för att sprida internationell arbetarskyddslagstiftning. Den skulle bli en engångsföreteelse. Man hade kommit samman för att finna en gemensam strategi (trots stora ideologiska skillnader) för att försöka sprida arbetsrätten internationellt. Men dessutom blev en av kongressens stora frågor kvinnors lönearbete: debatten blev stormig. Skulle gifta kvinnor förbjudas helt att arbeta inom industrier eller skulle man enas omkring "bara" ett nattarbetsförbud?

Slutresultatet blev att den socialdemokratiska majoriteten förkastade förslaget om ett generellt förbud för gifta kvinnor att lönearbeta. Efter den kontroversiella debatten om familjen och arbetslivet hade ingen tid återstått för att kritiskt granska skyddslagstiftningsförslaget. Och socialdemokraterna hade blivit hårt åtgångna för att det sades att de ville upplösa familjen! Krav på särlagar för kvinnor godkändes fort och utan vidare diskussion. Efter det hotfulla förslaget om att hindra gifta kvinnor från allt lönearbete, framstod kravet som anspråkslöst och förståndigt.

Kongressen antog alltså en långtgående resolution, som krävde ett omfattande arbetarskydd för enbart kvinnor, i stora och små industrier, på verkstäder, inom handeln, transport och kommunikationer, liksom inom så kallat hemindustriell arbete. Det hördes bara en enda röst för jämlikheten mellan kvinnor och män där. Marie Bonneval deltog i Zürich som facklig representant för den lärarförening hon själv hade grundat. Hon ensam (bland 500 delegerade och inbjudna) hävdade kvinnors rätt till arbete på samma villkor som män.

Socialisterna Clara Zetkin och Lily Braun var där men hade inte framfört feministiska krav även om de ville se kvinnor som ekonomiskt oberoende och deltog i diskussionen. De hade däremot inte hävdat likhet inför lagen, tvärtom. Men Marie Bonneval framförde vid två tillfällen att hon inte ville att skillnader skulle göras mellan vuxna män och kvinnor när det gällde arbetarskyddslagstiftning. **Båda könen behövde beskyddas.**

Hennes två inlägg har varit svåra att rekonstruera eftersom de bara finns kvar som summeringar eller rapporter i andra hand. I en inofficiell fransk rapport står att läsa, att Marie Bonneval talade "i allmänna ordalag om kvinnors arbete och kvinnoemancipationen" och att hon hade "hållit den feministiska fanan flygande". Den officiella tyska rapporten berättade knappt så mycket, men anmärkte att hon hade talat till förmån för **en internationell koalition av arbetande kvinnor**. Efter hennes andra inlägg i plenum kommenterade ordföranden Leopold Decurtins (han var katolik!) sarkastiskt att bara hans ridderlighet hade hindrat honom från att avbryta henne långt tidigare. Också kvinnor måste lära sig att hålla tiden, tillade han, nu när de hade blivit emanciperade. Bonneval hade fått tio minuter på sig för att argumentera för sin impopulära ståndpunkt och hade tydligen överskridit den. Hennes tal summerades på endast fyra rader! Precis lika många rader ägnades att föreviga Decurtins snorkiga anmärkning.

Som generalsekreterare i La Ligue Française pour le Droit des Femmes (den Franska ligan för kvinnors rättigheter, när den leddes av Maria Pognon, d v s sedan 1891) började hon skriva i den dagliga kvinnotidningen *La Fronde* som grundats av Marguerite Durand.

Från 1899 (till 1903 då tidningen lades ner) skrev hon regelbundet under rubriken "La Tribune du Travail" om kvinnors arbeten i fabriker och verkstäder. I sin spalt och även praktiskt understödde hon strejker och fick kvinnor att organisera sig fackligt. Tillsammans med Marguerite Durand – tidningens redaktör och finansierare - initierade hon fackföreningar för kvinnor.

Hon verkade även på andra håll som journalist, t ex i *La Revue Socialiste*. År 1900 valdes hon in som "membre du Conseil Supérieur du Travail au ministère du Commerce", som dess första kvinna.

Bonnevial behöll kontakten med sin hemstad Lyon och föreläste för arbetare av båda könen där. I en artikel om henne i *Le Tout Lyon* 1902 står att hon varit den som mest medverkat till att kvinnor där organiserade sig fackligt. Hon beskrivs som en entusiasmerande talare, som uppträdde utan manus.

År 1900 deltog hon aktivt i organiseringen av Congrès international de la Condition et des Droits de la Femme. Hon var vice ordförande i le Conseil National des Femmes Françaises, från dess grundande år 1901 och fram till sin död, den som var en del av the International Council of Women. År 1905, när den franska socialismen blev fastare organiserad, anslöt hon sig till la Fédération de la Seine du parti socialiste S.F.I.O

Historiker har hittills mestadels valt att betona kampen för kvinnors rösträtt. Och kravet på rösträtt har setts som det mest mogna kravet, det krav som varit kvinnorörelsens tecken på mognad. **Politiskt** mognad. Ja, rösträttsrörelsen har nästan blivit det enda som intresserat när man skrivit om den första vågens kvinnorörelse. Det menar jag ger oss en felaktig bild av rörelsen.

Flera kongresser och organisationer hade långt mer omfattande krav än det på rösträtten – man krävde jämlikhet med män inför lagen helt enkelt. På alla områden. Och alla rättigheter som män hade, både genom lagar och av tradition, ville kvinnor ha. Sen kunde det finnas olika prioriteringar om vad som man skulle arbeta för först och vad som skulle bereda väg för andra rättigheter. Bredden var däremot tydlig medan själva rörelsen liten och dess organisationer vara splittrade.

Jag har stött på flera kvinnor som för 100 år sedan menade att rösträtten inte skulle bli så svår att få som ekonomisk självständighet, så kalla. **ekonomiskt medborgarskap.**

När män krävde allmän rösträtt och tycktes glömma kvinnorna är det självklart att kvinnorna också tyckte att de måste lyfta fram den frågan. Och somliga tycktes tro att den skulle lösa allt annat medan andra visste att genusarbetsdelningen inte alls hotades – och tyckte att det var bra.

Under den första vågens kvinnorörelse kom också moderskapet och särbehandling av kvinnor att bli något som många kvinnor fanns lämpligt att

kämpa för. Precis samma vändning tycker jag att vi har fått se i den andra vågens kvinnorörelse.